

Andrzej Powałowski

Uniwersytet Gdański

ASPEKTY PODMIOTOWE I PRZEDMIOTOWE USTROJU ROLNEGO

Rolnictwo w warunkach polskich jest znaczącą częścią gospodarki narodowej, odgrywa ono istotną rolę jako jej gałąź zapewniająca sporą liczbę miejsc pracy oraz wykazująca się dużą dynamiką w zakresie eksportu różnego rodzaju produktów, przetworów i wyrobów i w efekcie wpływająca w sposób widoczny na produkt krajowy. Charakterystyczne jest to, że podmiotem dominującym w rolnictwie jest osoba fizyczna określona mianem rolnika lub rolnika indywidualnego¹. Rolnika wyróżniają wśród innych podmiotów działalności gospodarczej i wpływają na jego status prawny trzy podstawowe – jak się wydaje – jego cechy: przedmiot działania, zawodowość funkcjonowania w określonym obszarze oraz majątek w postaci gospodarstwa rolnego, w większości przypadków będącego gospodarstwem rodzinnym, które stosownie do treści art. 23 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest podstawą ustroju rolnego państwa.

Działalność rolniczą od strony przedmiotowej i funkcjonalnej określają w znacznej mierze czynniki naturalne, takie jak: klimat, warunki glebowe, nawodnienie terenu, wahania temperatur, a także czynniki biologiczne. W sposób oczywisty ograniczają one swobodę podejmowania decyzji gospodarczych w rolnictwie i mają wpływ na zakres ponoszonego ryzyka związanego z działalnością. Podobnie jak w przypadku działalności pozarolniczej, na działalność rolnika wpływają czynniki ekonomiczne, w szczególności te, które sytuują rolnika jako konkurenta podobnych mu podmiotów i nakazują mu podejmowanie decyzji racjonalnych i spójnych z prawami ekonomicznymi. Charakterystyczny jest nadto związek działalności rolnika z przesłankami społecznymi i kulturowymi. Niejed-

¹ Tak np. S. Prutis, [w:] P. Grzechowski, M. Korzycka-Iwanow, S. Prutis, A. Stelmachowski, *Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*, Warszawa 1997, s. 88 i n. W ustawodawstwie używane jest zarówno określenie „rolnik” – zob. np. ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, tekst jedn. Dz.U. z 2008 r. Nr 50, poz. 291 ze zm., jak i określenie „rolnik indywidualny” – zob. np. ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego, tekst jedn. Dz. U. z 2012 r., poz. 803 (art. 6) i ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych Dz. U. Nr 20, poz. 106 ze zm.

nokrotnie bowiem o „sile” gospodarczej rolnika i osiągniętych przez niego efektach przesądza jego sytuacja rodzinna, w szczególności możliwość zatrudniania członków rodziny w gospodarstwie rolnym i uzyskania przez to realnej pomocy w prowadzeniu tego gospodarstwa. Także stan świadomości rolnika, zdolność pojmowania otaczającej go rzeczywistości, wykształcone lub nabyte umiejętności i nawyki, odciskają się wyraźnie na działalności poszczególnych rolników, w olbrzymiej swej większości wywodzących się ze wsi i kontynuujących tradycje rodzinne.

Zakres przedmiotowy działalności rolników nie został w sposób formalny jednolicie i jednoznacznie ustalony. Można byłoby przyjąć – jedynie hipotetycznie, w oparciu o treść przepisu (art. 3 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej²), że obejmuje ona wymienioną tam działalność wytwórczą w zakresie upraw rolnych, hodowlę i chów zwierząt, ogrodnictwo, warzywnictwo, leśnictwo i rybactwo śródlądowe, a także przypisywane rolnikom świadczenie usług agroturystycznych i wyrób wina, traktowanych jako swego rodzaju uzupełnienie ich działalności podstawowej. Należy wszakże mieć na względzie okoliczność, iż ustawodawca poprzez wyspecyfikowanie takich rodzajów działalności dokonał jedynie rozróżnienia pomiędzy działalnością gospodarczą podlegającą określonym regułom ustawowym i związaną z rejestracją sądową lub ewidencjonowaniem, a działalnością, którą tylko ogólnie można zakwalifikować jako rolniczą i z przyczyn przedmiotowych wyłączonej z reżimu prawnego ustawy s.d.g. Zaznaczony został tym samym dychotomiczny podział na działalność gospodarczą – nazywaną (niezbyt trafnie) przez przepisy podatkowe i z zakresu ubezpieczeń społecznych – gospodarczą działalnością pozarolniczą oraz na działalność rolniczą. Podział ten, służąc potrzebom stawy s.d.g., a w szczególności ustaleniu, że wykonywanie działalności – *sensu largo* rolniczej – nie prowadzi do nabycia statusu przedsiębiorcy, nie pozwala jednak na wytyczenie obszaru przedmiotowego działalności rolniczej w sposób dokładny. W tej kwestii właściwe jest – jak się wydaje – odwołanie się do przepisów wykonawczych odpowiednio klasyfikujących działalność i jej efekty wytwórcze³, analogicznie zresztą jak w przypadku działalności gospodarczej (nierolniczej) określonej w ustawie s.d.g. w sposób równie ogólny jak działalność rolnicza. Analiza przepisów wykonawczych prowadzi do ustalenia, iż w ramach jednej sekcji klasyfikacyjnej (sekcja A PKD) ujęte zostało razem rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo, osobno zaś rybactwo (sekcja B), przy czym kolejna specyfikacja (w grupach klasyfikacyjnych) wyróżnia (tylko w sekcji A) uprawy rolne, w tym ogrodnictwo i warzywnictwo, chów i hodowlę zwierząt, a także działalność mieszaną – tzn. uprawy rolne połączone z chowem i hodow-

² Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, tekst jedn. Dz. U. z 2010 r. Nr 220, poz. 1447 ze zm.

³ Zob. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), Dz.U. Nr 251 poz. 1885, ze zm. oraz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 października 2008 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Wyrobów i Usług (PKWiU), Dz. U. Nr 207, poz. 1293 ze zm.

łą oraz usługi związane z uprawami oraz chowem i hodowlą zwierząt. Osobną grupę klasyfikacyjną stanowi gospodarka łowiecka, a także leśnictwo i działalność usługowa z zakresu leśnictwa. Do odrębnej sekcji zaliczone zostało rybactwo obejmujące swym zakresem wszelkie rybołówstwo, jak i chów i hodowlę ryb oraz działalność usługową.

W sposób bardziej szczegółowy niż w ustawie s.d.g. działalność rolnicza określona została w przepisach podatkowych, a zastosowana nomenklatura odnosząca się do przedmiotu działalności rolniczej odbiega nieco od tej, której użyto w przepisach klasyfikujących działalność i wyroby. Także i w tym przypadku zostało to zapewne podyktowane celami danej ustawy⁴ – odmiennymi od celów wcześniej wskazanych przepisów. O działalności rolniczej traktują nadto przepisy o ubezpieczeniach społecznych, z tym, iż w ich ujęciu działalność ta, przedmiotowo sprowadzająca się do działalności wyłącznie produkcyjnej, roślinnej lub zwierzęcej, kojarzona jest z czynnościami podejmowanymi w ramach kompleksu majątkowego, jakim jest gospodarstwo rolne, temu zaś gospodarstwu nadaje się status rolnego wówczas, gdy służy ono prowadzeniu działalności rolniczej⁵.

Biorąc pod uwagę powyższe charakterystyki działalności rolniczej, należy skonstatować, że jej zakres przedmiotowy został w treści obowiązujących przepisów w sposób instrumentalny dostosowany do potrzeb danego aktu prawnego.

W tym stanie rzeczy niemożliwe jest przyjęcie, że rolnikiem jest osoba wykonująca określoną przedmiotowo działalność gospodarczą, ponieważ działalność ta przybiera różny zakres przedmiotowy, co zależy wprost od tego, na gruncie jakich przepisów postrzegany jest rolnik. Wydaje się, że pożądanymi byłyby poczynienie przez ustawodawcę odpowiednich ustaleń w tym względzie, przy czym mogłyby one zmierzać w kierunku wytyczania szerokiego zakresu przedmiotowego rolniczej działalności gospodarczej. Byłoby to zgodne z zarysowującymi się wyraźnie tendencjami do poszukiwania przez rolników nowych dziedzin ich potencjalnej aktywności zawodowej. W tym kontekście podmioty te powinny mieć określony status prawny i związane z nim uprawnienia w sferze m.in. prawa gospodarczego, podatkowego, ubezpieczeń społecznych i to niezależnie od tego, czy prowadzą one tradycyjną działalność rolną, czy też poza nią wykraczają⁶.

Jest faktem, że obecnie w polskim rolnictwie dominują tacy rolnicy, którzy tak jak ich przodkowie prowadzą działalność w ramach rodzinnego gospodarstwa nastawionego na uprawy rolne, ewentualnie w mniejszym zakresie na produkcję zwierzęcą, to jednak nie powinny występować przeszkody dla wykonywania zawodu rolnika również niejako w oderwaniu od gospodarstwa rolnego, choćby

⁴ Zob. ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym, tekst jedn. Dz. U. z 2006 r. Nr 136, poz. 969 ze zm. (art. 2 ust. 2).

⁵ Zob. art. 6 ww. ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

⁶ Na szeroki zakres przedmiotowy działalności rolniczej wykonywanej przez rolników indywidualnych zwraca uwagę R. Szmidt, *Öffentliches Wirtschaftsrecht*, Berlin–Heidelberg 1996, s. 227–230. Zalicza on do działalności rolniczej m.in.: wytwarzanie zdrowych produktów spożywczych, wytwarzanie surowców będących źródłem energii, świadczenie usług w zakresie rekreacji i wypoczynku.

w zakresie tych dziedzin, które przedmiotowo – w sensie ekonomicznym oraz prawnym można by zakwalifikować do rolnictwa. Nie można przy tym wykluczyć prowadzenia działalności rolniczej (w znaczeniu przedmiotowym) w celu pozagospodarczym, dla zaspokojenia wyłącznie własnych potrzeb osoby, która działalność tę wykonuje. Trudno byłoby jednak wskazać na jej pozaprzeciwnotowe cechy charakterystyczne, a osobie, która ją wykonuje, nadawać miano rolnika i zarazem określać majątek będący podstawą prowadzenia takiej działalności jako gospodarstwo rolne. Pojęcia rolnika i gospodarstwa rolnego skojarzone są bowiem tak na gruncie ustawodawstwa, jak i doktryny z działalnością profesjonalną, prowadzoną w celu zarobkowym, na własny rachunek i ryzyko danego podmiotu.

Na tle rozważań o przedmiocie działalności wykonywanej przez rolników pojawia się problem możliwości zakwalifikowania rolników do kategorii przedsiębiorców w rozumieniu ustawy s.d.g. Podnosi się mianowicie, że ustawodawca kwestii tej nie przesądził jednoznacznie, a jedynie wskazał działalność z zakresu rolnictwa oraz (w odniesieniu do agroturystyki) działalność rolników jako rodzaj aktywności niepodlegający regulacji ustawy s.d.g., co prowadzi do wniosku, że rolnicy są przedsiębiorcami, ponieważ nie zostali oni z tej kategorii wyłączeni *expressis verbis*⁷.

Poglądowi temu trudno jednak przyznać rację, ponieważ konstrukcja przedsiębiorcy oparta jest na działalności gospodarczej stanowiącej podstawowy element tej konstrukcji, co wynika wprost z brzmienia art. 4 ust. 1 ustawy s.d.g., zatem do kategorii przedsiębiorców zaliczyć można jedynie podmioty wykonujące działalność, którą ustawa s.d.g. określa mianem gospodarczej i do której zastosowanie mają przepisy tej ustawy. W konsekwencji do podmiotu wykonującego działalność inną niż gospodarcza, a więc w szczególności działalność rolniczą wyłączoną spod regulacji ustawy s.d.g., nie mają zastosowania przepisy ustawy określające status prawny podmiotu wykonującego działalność gospodarczą. Jeśli więc rolnik nie wykonuje działalności gospodarczej (w rozumieniu ustawy s.d.g.), lecz działalność niepodlegającą przepisom ustawy s.d.g., to tym samym nie jest on przedsiębiorcą (w rozumieniu ustawy s.d.g.) i nie przysługują mu prawa i obowiązki statutowane przez tę ustawę.

Inaczej przedstawia się zasygnalizowana kwestia na gruncie przepisów k.c. i k.p.c. Przepisy te nie formułują definicji działalności gospodarczej, a więc każda działalność, która ma odpowiednie cechy funkcjonalne i jest wykonywana we własnym imieniu, stwarza podstawy do zakwalifikowania jej podmiotu do

⁷ Tak S. Budzinowski, *Status prawny rolnika jako przedsiębiorcy (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2002, nr 3, s. 111 i n.; J. Sitko, *Firma w świetle przepisów kodeksu cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2003, nr 5, s. 24; A. Kidyba, *Galimatias z przedsiębiorcami*, „Rzeczpospolita” 2003, nr 6, s. 18; E. Kosiński, *Rolnictwo a publicznoprawna ochrona konkurencji w wybranych systemach prawnych*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2005, nr 1–2, s. 199–200.

kategorii przedsiębiorców, co oznacza, że w świetle tych przepisów rolnik jest przedsiębiorcą.

Działalność rolnicza uznawana jest dość powszechnie za działalność zawodową, a wykonującego ją rolnika traktuje się za podmiot określonego, szczególnego zawodu⁸. Możliwe jest wskazanie przede wszystkim na społeczno- ekonomiczne wyróżniki działalności rolnika, w mniejszym zaś stopniu dają o sobie znać cechy o charakterze prawnym. Wydaje się jednak, że traktowanie o zawodzie rolnika wymaga ujęcia kompleksowego cech wyodrębniających ten zawód spośród innych, a odwoływanie się wyłącznie do kategorii prawnych nie prowadzi do właściwej percepcji rozstrzygnięć ustawowych odnoszących się do wykonywania rolnictwa.

Kompleksową kategorią o charakterze normatywnym, ale także społecznym i ekonomicznym jest – stanowiące podstawę zawodowej działalności rolnika – gospodarstwo rolne. Jako szczególny, zorganizowany zespół środków produkcji i praw majątkowych, gospodarstwo rolne służy wykonywaniu różnego rodzaju czynności w jego ramach, a ustawodawca – jak uprzednio wskazano – wymaga, by bazą tych czynności rolnika było gospodarstwo rolne, gdyż tylko wówczas dane czynności będą mogły być zakwalifikowane do sfery przedmiotowej rolnictwa, a dany podmiot uznawany za rolnika. Gospodarstwo rolne niezależnie od swej „bazowej” roli w procesie wytwarzania (a czasem również usługodawstwa) jest także miejscem zamieszkania rolnika i jego rodziny. W konsekwencji wspólnego zamieszkania w gospodarstwie rolnym ukształtowany zostaje społeczny, a ściślej – rodzinny podział pracy, w ramach którego jedna z osób, w sposób nieformalny, aczkolwiek akceptowany przez pozostałych członków rodziny, staje się tzw. gospodarzem. Pełnienie tej roli przez określoną osobę – najczęściej zresztą mężczyznę, głowę rodziny – jest uznane przez prawo w tym sensie, iż osoba ta traktowana jest jako rolnik, pozostałych zaś członków rodziny uważa się za domowników (objętych ubezpieczeniem społecznym razem z rolnikiem), osoby bliskie rolnikowi lub współpracujące z nim.

Należy także zwrócić uwagę na występującą zazwyczaj zależność pomiędzy stanem posiadania rolnika, a jego pozycją zawodową tak wśród innych rolników, jak i wobec przedstawicieli innych grup zawodowych, w tym również przedsiębiorców. Stan posiadania rolnika obejmuje ogólnie gospodarstwo rolne jako kompleks majątkowy, w szczególności zaś posiadanie nieruchomości rolnych oraz różnego rodzaju przedmiotów składających się na jego wyposażenie i służących wytwórczości rolnej. Powiększenie stanu posiadania przyczynia się zazwyczaj do awansu zawodowego rolnika i zaświadcza o jego zdolności produkcyjnej, sile ekonomicznej, a także perspektywach rozwojowych.

⁸ Zob. A. Stelmachowski, B. Zdziennicki, *Prawo rolne*, Warszawa 1987, s.167 i n., oraz S. Prutis, [w:] P. Grzechowski i in., *Polskie prawo...*, s. 88 i n., a także B. Gałęski, *Zawód jako kategoria socjologiczna. Formowanie się zawodu rolnika*, „Studia Socjologiczne” 1963, nr 3, s. 47 i n.

Zawód rolnika – analogicznie jak inne zawody – powinien być nacechowany profesjonalizmem, u którego podstaw należałoby usytuować umiejętności posługiwania się pozostającymi w gestii rolnika środkami produkcji, w tym głównie ziemią i wykorzystania jej naturalnych walorów, ale także podejmowania czynności faktycznych i prawnych w ramach gospodarstwa rolnego. Umiejętności te zazwyczaj rolnik nabywa poprzez praktykę, a są one mu przekazywane ze strony przedstawicieli starszego pokolenia członków rodziny rolniczej. Taki sposób nabywania umiejętności oznacza, że początkujący, usamodzielniający się rolnik, przejmujący gospodarstwo będzie z reguły w znacznej mierze powielał w swym działaniu zachowania i czynności podejmowane przez swego poprzednika. Sprawia to, że spora liczba gospodarstw prowadzona jest tradycyjnie, bez posługiwania się rozwiązaniami innowacyjnymi, poza wymuszonymi ogólnym rozwojem cywilizacyjnym.

Wykonywanie przez rolnika czynności gospodarczych związane jest *de lege lata* z tzw. kwalifikacjami zawodowymi. Charakterystyczne jest, że kwalifikacje łączone są tylko z rolnikami – osobami fizycznymi, nie zaś z innymi podmiotami działalności rolniczej, choć i w przypadku osób fizycznych wymóg kwalifikacji nie ma charakteru powszechnego, gdyż w pewnym zakresie nie obejmuje on osób bliskich w rozumieniu przepisów ustawy o gospodarce nieruchomościami⁹. Wymóg posiadania kwalifikacji – przewidziany uprzednio w treści art. 160 k.c.¹⁰ – stracił swą aktualność w związku z uchynieniem mocy obowiązującej tego przepisu i kilkanaście lat na gruncie prawa nie występował¹¹. Wymóg ten wprowadzony został ponownie na podstawie ustawy o rentach strukturalnych¹², przewidującej możliwość przekazania gospodarstwa rolnego następcy prawnemu w zamian za rentę. Przekazanie takie następuje w oparciu o umowę zawartą z następcą¹³, którego cechy podmiotowe o charakterze bezwzględny określa ustawa. Wymagane jest mianowicie, by osoba ta była rolnikiem, co na gruncie ustawy jest równoznaczne ze spełnieniem dwóch kryteriów: funkcjonalnego

⁹ Zob. art. 3 ust. 5 pkt 2 i art. 4 ust. 4 pkt 2 lit. b ustawy o k.u.r.

¹⁰ Obowiązek legitymowania się kwalifikacjami zawodowymi został wprowadzony na mocy ustawy z dnia 13 lipca 1957 r. o obrocie nieruchomościami rolnymi, Dz. U. Nr 39, poz. 172 (nie obowiązuje). Związany był on także ze sprzedażą państwowych nieruchomości rolnych (na podstawie ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych i uporządkowaniu niektórych spraw związanych z przeprowadzaniem reformy rolnej i osadnictwa, Dz. U. Nr 17, poz. 71 (nie obowiązuje) oraz z podziałem gospodarstw rolnych (zob. ustawa z dnia 29 czerwca 1963 r. o ograniczeniu podziału gospodarstw rolnych, Dz. U. Nr 28, poz. 168 (nie obowiązuje).

¹¹ Jeśli pominąć kwestię wymogu przygotowania zawodowego stanowiącego jedną z przesłanek dziedziczenia gospodarstwa rolnego z ustawy wskazaną w art. 1059 pkt 2 k.c.

¹² Zob. ustawa z dnia 26 kwietnia 2001 r. o rentach strukturalnych w rolnictwie, Dz. U. Nr 52, poz. 539 ze zm.

¹³ Zob. w tej kwestii R. Pastuszko, *Charakter prawny umów przenoszących własność gospodarstwa rolnego za świadczenia emerytalno-rentowe*, „Rejent” 2004, nr 1, s. 57 i n. Autor twierdzi, że tzw. umowa o przekazaniu gospodarstwa rolnego jest w istocie jedną ze znanych kodeksowi cywilnemu umów o charakterze odpłatnym lub nieodpłatnym, jak np. sprzedaż, darowizna, o dożywocie, a także w ograniczonym zakresie – umowa zamiany.

(prowadzenie działalności rolniczej na własny rachunek) i majątkowego (bycie podmiotem praw związanych z gospodarstwem lub małżonkiem osoby, której takie prawa przysługują¹⁴) przy czym podmiot przejmujący gospodarstwo rolne powinien posiadać odpowiednie kwalifikacje. Drugim aktem prawnym wskazującym na potrzebę posiadania kwalifikacji rolniczych jest ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego, na gruncie której zapewnienie prowadzenia działalności rolniczej w gospodarstwie rolnym przez osoby o odpowiednich kwalifikacjach stanowi wytyczną kierunkową zmian w sferze rolnictwa¹⁵. Kwalifikacje w obydwu wymienionych ustawach rozumiane są w sposób dwojaki, a mianowicie jako wykształcenie oraz jako praktyka zawodowa, choć ich znaczenie jest równoważne. W kwestii wykształcenia nieco bardziej rygorystyczna jest ustawa o rentach, ponieważ wymaga ona, by wykształcenie rolnika było specjalistyczne: rolnicze lub ekonomiczne o specjalności przydatnej do prowadzenia działalności rolniczej, podczas gdy ustawa o k.u.r. uznaje, że wystarczające jest rolnicze wykształcenie na poziomie zasadniczym lub inne – o dowolnej specjalności – wykształcenie średnie lub wyższe¹⁶. W odniesieniu do praktyki zawodowej standardem jest jej przynajmniej 5-letni okres, z tym że ustawa o rentach uznaje za praktykę prowadzenie działalności rolniczej o charakterze wytwórczym, natomiast ustawa o k.u.r. wymaga, by praktyka polegała na osobistym prowadzeniu gospodarstwa rolnego lub pracy w takim gospodarstwie¹⁷. Wykształcenie potwierdzone jest stosownym świadectwem lub dyplomem, natomiast w przypadku praktyki zawodowej jedynie ustawa o k.u.r. wymaga złożenia oświadczenia o prowadzeniu gospodarstwa rolnego lub przedłożenia świadectwa pracy, przy czym każdy z tych dokumentów powinien zostać poświadczony przez właściwy organ wykonawczy gminy¹⁸. Wymienione ustawy, co wypada zauważyć, są (w pewnym za-

¹⁴ Ustawa wskazuje na prawo własności (współwłasności) gospodarstwa rolnego. Łączenie prawa własności (współwłasności) z gospodarstwem rolnym jest czasem akceptowane w orzecznictwie; zob. np. postanowienia SN z dnia 8 grudnia 2000 r., I CKN 1036/99, Lex nr 51799; wyrok S.A. w Poznaniu z dnia 19 stycznia 1995 r., I ACr 507/94, OSA 1995, z. 11–12, poz. 75; uchwała SN z dnia 7 stycznia 1992 r., III CZP 136/91, OSNC 1992 r. z. 7–8, poz. 127. S. Wójcik natomiast stwierdza, że gospodarstwo rolne (w rozumieniu art. 55³ k.c.) nie może być przedmiotem prawa własności lub współwłasności z uwagi na treść art. 140 k.c., zob. *Nowe regulacje – nowe problemy i wątpliwości*, „Rejent” 1999, nr 8, s. 169.

¹⁵ Art. 1 pkt. 3 ustawy o k.u.r.

¹⁶ Nieuzasadnienie uprzywilejowane są – jako spełniające wymóg posiadania kwalifikacji – osoby legitymujące się jakimkolwiek wykształceniem średnim lub wyższym (o specjalności nierolniczej), ponieważ dopuszczone są one do wykonywania zawodu rolnika z racji nabycia kwalifikacji w gruncie rzeczy nieprzydatnych dla tego zawodu. Wg A. Lichorowicza, *Instrumenty oddziaływania na strukturę gruntową Polski w ustawie z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, nr 2, s. 396, stawia to osoby nieposiadające odpowiedniego wykształcenia na pozycji nierównoprawnej i jest sprzeczne z treścią art. 32 ust. 1 Konstytucji.

¹⁷ E. Klat-Górska stwierdza, że przerwa w prowadzeniu gospodarstwa rolnego lub w pracy w gospodarstwie rolnym nie powinna być przeszkodą dla uznania, że dana osoba – nabywca nieruchomości rolnej – spełnia wymóg w zakresie kwalifikacji praktycznych; zob. *Ograniczenia w nabywaniu własności nieruchomości rolnych według ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, cz. II, „Rejent” 2004, nr 6, s. 74.

¹⁸ R. Sztyk zauważa, że poświadczenie ma – w oparciu o treść art. 217 § 2 k.p.a. – formę zaświadczenia, a odmowa jego wydania powinna być zawarta w postanowieniu, na które przysługuje zażalenie;

kresie) w stosunku do siebie komplementarne, w tym znaczeniu, że każda z nich zmierza w szczególności, choć nie wyłącznie do ukształtowania odpowiednich reguł nabywania nieruchomości rolnych i stwarza preferencje dla tych osób, które niezależnie od innych przymiotów mają kwalifikacje rolnicze¹⁹. Można byłoby zatem oczekiwać, że pojęcia definiowane przez te ustawy będą tożsame, nie zaś różniące się, nie tylko zresztą co do kwalifikacji, ale i innych cech charakteryzujących rolnika.

Według przepisów o ustroju rolnym spełnienie wymogu kwalifikacyjnego umożliwi zaliczenie danej osoby do kategorii rolników indywidualnych i uznanie gospodarstwa rolnego tej osoby za gospodarstwo rodzinne, pod dodatkowym jednak warunkiem nieprzekroczenia właściwych, ustawowych norm obszarowych takiego gospodarstwa. Kwalifikacje rolnicze są niezbędne do podjęcia działalności gospodarczej – rolniczej, w oparciu o gospodarstwo rolne, przez rolnika indywidualnego, a więc osobę fizyczną w sytuacji, w której osoba ta nabywa nieruchomość rolną lub choćby staje się posiadaczem na skutek czynności prawnej *inter vivos*²⁰. Reguła ta nie ma natomiast zastosowania, gdy w grę wchodzi dziedziczenie gospodarstwa rolnego, ponieważ prawo spadkowe nie stawia osobom nabywającym tą drogą gospodarstwo wymogu posiadania kwalifikacji. Zatem osoba fizyczna bez kwalifikacji rolniczych nie jest uprawniona do prowadzenia gospodarstwa rolnego w przypadkach przewidzianych w ustawie o ustroju rolnym. Jest natomiast możliwe, by ta sama osoba nabyła status rolnika na gruncie przepisów k.c. chociaż – co trzeba dostrzegać – nie stanie się ona rolnikiem indywidualnym w rozumieniu ustawy o k.u.r. Brak kwalifikacji rolniczych nie pozbawia przy tym danej osoby prawa do nabycia (w drodze czynności *inter vivos*) nieruchomości rolnej, o dowolnym obszarze i dla realizacji dowolnego celu, a zatem w tym przypadku konsekwencja braku kwalifikacji będzie bardziej dotkliwa niż niemożliwość nabycia statusu rolnika indywidualnego i uznania jego gospodarstwa za rodzinne. Nieuzyskanie kwalifikacji rolniczych jest także negatywną przesłanką nabycia przez osobę fizyczną – jako przejmującą – gospodarstwa rolnego w trybie przepisów o rentach strukturalnych i uzyskania statusu następcy prawnego praw związanych z tym gospodarstwem.

Kwalifikacje rolnicze są nie tylko wymogiem formalnym, ale także i praktycznym, będącym podstawą racjonalnego i w rezultacie efektywnego prowadzenia gospodarstwa. Wykonywanie zawodu rolnika wyróżnia bowiem szeroki zakres czynności podejmowanych głównie w toku działalności w ramach gospodarstwa rolnego. Pomimo występowania podziału pracy w gospodarstwie, na każdym uczestniku tego podziału ciąży obowiązek wykonywania szeregu prac, można

zob. *Podstawowe zasady kształtowania ustroju rolnego*, „Rejent” 2003, nr 5, s. 27–28.

¹⁹ Zdaniem Z. Truskiewiczza szerokie ujęcie kwalifikacji teoretycznych (wykształcenia) i mało precyzyjne zdefiniowanie kwalifikacji praktycznych i sposobu ich potwierdzania powoduje, że wymóg posiadania kwalifikacji narusza konstytucyjną zasadę równości wobec prawa, [w:] *Przeniesienie własności nieruchomości rolnej w świetle ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego*, cz. II, „Rejent” 2003, nr 11, s. 119.

²⁰ Zob. R. Szytk, *Podstawowe zasady...*, s. 25.

rzec „wspomagających” działalność rolniczą, niekiedy zaś prac przedmiotowo tożsamych z taką działalnością, a jednak związanych z zaspokajaniem potrzeb własnych lub przybierającą postać pomocy sąsiedzkiej. Rolnik w zakresie szerszym niż przedstawiciele innych zawodów powinien być wszechstronny, a wymuszone jest to potrzebami i specyfiką gospodarstwa rolnego, w tym – jak się podkreśla – identyfikacją gospodarstwa domowego ze swego rodzaju przedsiębiorstwem rolnym²¹. Ta ostatnia okoliczność powoduje, że efekty pracy rolnika służą zaspokajaniu potrzeb nie tylko osób trzecich, ale również rolnika i jego rodziny.

Na działalność gospodarczą rolnika i jego pozycję jako podmiotu tej działalności istotny wpływ wywiera gospodarstwo rolne. Posługiwanie się gospodarstwem określa w znacznej mierze sposób funkcjonowania rolnika i prowadzi do – jak uprzednio wskazano – uznania profesjonalnego charakteru czynności rolnika, podlegającego jednak modyfikacji z uwagi na m.in. domicyl rolnika, jego kwalifikacje oraz zespołowe (rodzinne) wykonywanie tych czynności. Niezależnie od tego, gospodarstwo rolne jako kompleks majątkowy określa status prawny rolnika poprzez wyznaczone prawnie reguły dotyczące obrotu nieruchomościami i dysponowania prawami wchodzącymi w skład gospodarstwa, dziedziczenia gospodarstw rolnych, norm obszarowych, a także organizacji gospodarstwa.

Na pojęcie gospodarstwa rolnego składa się szereg elementów określonych zarówno normatywnie²², jak i doktrynalnie²³ oraz w drodze orzecznictwa²⁴.

Definicje normatywne gospodarstwa rolnego skonstruowano na użytek poszczególnych aktów prawnych. I tak k.c. zwraca uwagę na gospodarstwo rolne jako – jak się wydaje – odpowiednik przedsiębiorstwa (w rozumieniu art. 55¹ k.c.) z uwzględnieniem wszakże podstawowego czynnika składowego, jakim jest grunt rolny (nieruchomość o przeznaczeniu rolniczym), który wespół z innymi składnikami rzeczowymi (w tym innymi nieruchomościami) i prawami stanowi (lub może stanowić) zorganizowaną całość gospodarczą oraz jest przedmiotem obrotu cywilnoprawnego. Zauważalne zaakcentowanie pierwszoplanowej roli gruntu rolnego w gospodarstwie świadczy zarazem o podkreśleniu jego znacze-

²¹ Zob. w tej kwestii B. Gałęski, *Zawód jako kategoria...*, s. 50 i n.

²² Art. 55³ k.c., art. 6 pkt 4 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i art. 2 ust. 1 ustawy o podatku rolnym.

²³ Zob. w szczególności: R. Budzinowski, *Koncepcja gospodarstwa rolnego w prawie rolnym*, Poznań 1992; M. Błażejczyk, *Wieloznaczność pojęciowa rodzinnego gospodarstwa rolnego w programowych koncepcjach ustrojowej przebudowy polskiej wsi*, „Prawo Rolne” 1995, nr 4, s. 5 i n.; E. Klat-Górska, *Pojęcie gospodarstwa rolnego w umowie sprzedaży*, „Studia Prawnicze” 2000, nr 3–4, s. 91 i n.; A. Lichorowicz, *Harmonizacja polskiego ustawodawstwa strukturalnego w rolnictwie z ustawodawstwem Unii Europejskiej (na przykładzie prawnego pojęcia gospodarstwa rolnego)*, „Państwo i Prawo” 1996, nr 4–5 s. 129 i n.

²⁴ Np. wyrok NSA z dnia 20 września 1991 r., II S.A. 669/91, ONSA 1992, z. 2, poz. 26; wyrok S.A. w Krakowie z dnia 22 października 1993 r., I ACr 429/93, „Przebieg Sądowy” 1996, nr 2, s. 47 (wkładka); postanowienie SN z dnia 7 maja 1997 r., II CKN 197/97, „Wokanda” 1997, nr 9, s. 9; wyrok SN z dnia 2 czerwca 2000 r., II CKN 1067/98, OSP 2001, z. 2, poz. 27; postanowienie SN z dnia 8 grudnia 2000 r. I CKN 1036/99, Lex nr 51799.

nia, jak i wskazaniu nań jako elementu odróżniającego gospodarstwo rolne od przedsiębiorstwa. Okoliczność, iż k.c. traktuje gospodarstwo rolne przedmiotowo – podobnie jak czyni to w stosunku do przedsiębiorstwa – potwierdza treść art. 55⁴ k.c. zawierająca odniesienie do obrotu prawnego obydwoma wskazanymi kompleksami majątkowymi, a także usytuowanie definicji gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa pod tym samym tytułem. Typowo funkcjonalną definicję gospodarstwa rolnego zawiera natomiast ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników akcentująca wyłącznie rolę gospodarstwa w sferze działalności rolniczej, zaś ustawa o podatku rolnym – z uwagi na swój cel i przyjętą metodę jego realizacji – odnosi się w ramach definicji gospodarstwa do kwestii jego obszaru oraz więzi prawnej podmiotu prowadzącego to gospodarstwo z nieruchomością gruntową.

Własnej definicji gospodarstwa rolnego nie formułuje ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego, zawiera ona bowiem odesłanie do definicji kodeksowej, z tym jednak zastrzeżeniem, iż za gospodarstwo rolne uznaje obszar nie mniejszy niż 1 ha użytków rolnych. Nadto ustawa ta wskazuje na szczególną postać gospodarstwa rolnego, jaką stanowi gospodarstwo rodzinne. Jest to gospodarstwo prowadzone przez rolnika indywidualnego (czyli osobę fizyczną o ustalonym ustawą statusie) i liczące nie więcej niż 300 ha użytków rolnych.

Zróznicowanie definicji normatywnych gospodarstwa rolnego i realizowanie za ich pośrednictwem różnych celów ustawowych nie prowadzi jednak do powstania sytuacji polegającej na zaistnieniu sprzeczności pomiędzy tymi definicjami. Każda z nich bowiem, eksponując określone elementy i aspekty treści pojęcia „gospodarstwo rolne”, umożliwia harmonijne połączenie ich w pewną całość i w ten sposób przez ich sumaryczne odniesienie do osoby rolnika pozwala na wskazanie *inuctim* między gospodarstwem rolnym a statusem podmiotu prowadzącego działalność rolniczą²⁵. Nie oznacza to zarazem braku potrzeby wykładni poszczególnych definicji, jako że ich lakoniczność nasuwa określone wątpliwości interpretacyjne. Odnosi się w pierwszej kolejności do kodeksowej definicji gospodarstwa rolnego, której – jak wcześniej zaznaczono - usytuowanie i podobieństwo do definicji przedsiębiorstwa prowadzi do uznania, że gospodarstwo rolne jest *sui generis* przedsiębiorstwem²⁶.

²⁵ Inaczej M. Bednarek, *Mienie. Komentarz do art. 44-55³ Kodeksu cywilnego*, Kraków 1997, s. 218, której zdaniem różne definicje tej samej instytucji prawnej tworzone na potrzeby poszczególnych aktów prawnych nie są przejawem należytej legislacji.

²⁶ Tak m.in. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniak, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998, s. 248; K. Stefańska, *Model indywidualnego gospodarstwa rolnego w świetle znolizowanego Kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1992, nr 3, s. 36; K. Piasecki, *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Kraków 2003, s. 300; E. Klat-Górska, *Pojęcie gospodarstwa rolnego...*, s. 91 i n.; P. Bielski, *Cele definiowania pojęcia gospodarstwa rolnego w systemie prawa – uwagi z perspektywy prawa handlowego*, „Rejent” 2005, nr 10, s. 70. Odmienny pogląd wyrażają np. S. Rudnicki, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego, księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2006, s. 220 i n., a także E. Norek, *Przedsiębiorstwo jako przedmiot obrotu gospodarczego*, Warszawa 1997, s. 20, który uznaje, że przedsiębiorstwami mogą być wyodrębnione jedynie części gospodarstwa rolnego, jak np. masarnia, gorzelnia, młyn, elewator zbożowy.

Przedsiębiorstwo ma jednak charakter przedmiotowo-funkcjonalny, co przejawia się zaznaczeniem (w treści art. 55¹ k.c.) zarówno tego, że stanowi ono kompleks majątkowy, jak i tego, że służy prowadzeniu działalności gospodarczej. Jeśli zasadnie przyjąć, że prowadzenie działalności gospodarczej jest atrybutem przedsiębiorcy, a wynika to *expressis verbis* z art. 43¹ k.c. oraz art. 4 ust. 1 ustawy s.d.g., to tym samym przedsiębiorstwo jako związane (funkcjonalnie) z działalnością gospodarczą jest również elementem pojęcia przedsiębiorcy. Przedsiębiorca bowiem jako podmiot działalności gospodarczej może wykonywać swe czynności przy wykorzystaniu przedsiębiorstwa jako przedmiotu swoich praw majątkowych łączących się z prowadzoną działalnością²⁷.

Nieco inaczej należy natomiast postrzegać gospodarstwo rolne, które wprowadzie także jest kompleksem majątkowym, choć – w odróżnieniu od przedsiębiorstwa – składającym się głównie, ale nie tylko z gruntów rolnych, to jednak nie została wyraźnie zaznaczona w k.c. – tak jak w przypadku przedsiębiorstwa – jego funkcja gospodarcza²⁸. Położono za to akcent na element organizacji gospodarstwa rolnego, odnosząc go, jak się wydaje, tylko hipotetycznie do celu, który może być realizowany poprzez prowadzenie gospodarstwa. Powinien to być cel gospodarczy, gdyż realizacja innych, pozagospodarczych celów uniemożliwi uznanie danego kompleksu majątkowego za gospodarstwo rolne i co równie istotne, nie pozwoli na przyjęcie, że ma on postać zorganizowanej całości. Warto także zauważyć, że dążenie do osiągnięcia celu gospodarczego w oparciu o gospodarstwo rolne może być wyróżnione jedynie poprzez działalność rolniczą, jako że wykorzystywanie gospodarstwa – w szczególności zaś gruntów – jako elementu bazowego do prowadzenia działalności pozarolniczej wymaga zmiany przeznaczenia tych gruntów i wyłączenia ich z produkcji rolnej lub leśnej mocą decyzji administracyjnej²⁹.

Gospodarstwo rolne może, chociaż niekoniecznie musi, służyć każdemu podmiotowi działalności rolniczej. Faktycznie, w większości przypadków, jest ono podstawą takiej działalności, ale jeśli dany podmiot ma wolę prowadzenia działalności przedmiotowo rolniczej, o charakterze zarobkowym, na własny rachunek i ryzyko, może ją realizować także przy wykorzystywaniu innego kompleksu majątkowego, jakim jest przedsiębiorstwo. Trzeba przy tym zauważyć, że wo-

²⁷ Podobnie P. Bielski, *Cele definiowania...*, s. 64.

²⁸ Na wyłącznie przedmiotowy charakter definicji gospodarstwa rolnego (na gruncie k.c.) zwraca uwagę R. Budzinowski, *Pojęcie gospodarstwa rolnego według Kodeksu cywilnego (rozważania na tle art. 55³ k.c.)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991, nr 3, s.65 oraz tenże, *Koncepcja gospodarstwa rolnego...*, s. 73 a także M. Bednarek, *Mienie...*, s. 217 i K. Piasecki, *Kodeks cywilny...*, s. 300; natomiast D. Łoboz, *W sprawie pojęcia gospodarstwa rolnego w prawie handlowym*, „Studia Iuridica Agraria” 2000, t. I, s. 183 stwierdza, że k.c. ujmuje gospodarstwo rolne przedmiotowo-funkcjonalnie, a E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna. Zarys wykładu*, Warszawa 2005, s. 141–142 uznaje, że w definicji kodeksowej wyekspozowany został element funkcjonalny gospodarstwa.

²⁹ Kwestię tę reguluje ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych, tekst jedn. Dz. U. z 2004 r. Nr 121, poz. 1266 ze zm. (art. 7 i 11), zob. także K. Stefańska, *Przeznaczanie gruntów rolnych na cele nierolne*, „Rejent” 1996, nr 3, s. 44 i n.

bec zakresu podmiotowo-przedmiotowego przepisów ustawy s.d.g. i wyłączenia z niego rolników i działalności rolniczej, nie jest możliwe nabycie przez taki podmiot statusu przedsiębiorcy na gruncie wymienionej ustawy. Gospodarstwo rolne, a dokładniej jego szczególna odmiana, jaką stanowi gospodarstwo rodzinne, jest natomiast niezbędne do uzyskania przez podmiot działalności rolniczej statusu rolnika indywidualnego i związanych z nim praw i obowiązków określonych ustawą k.u.r.

Wpływu na status rolnika w sferze prowadzenia działalności gospodarczej i dysponowania majątkiem nie ma natomiast z racji swego celu ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników. Zawarta w niej definicja gospodarstwa rolnego, aczkolwiek typowo funkcjonalna, stanowi jedynie odpowiednią przesłankę dla potraktowania osób prowadzących działalność rolniczą jako ubezpieczonych, a określenie „gospodarstwo rolne” odnosić trzeba do każdego kompleksu majątkowego, a więc gospodarstwa rolnego i przedsiębiorstwa – w rozumieniu k.c. – służącego prowadzeniu działalności rolniczej.

Niejednokrotnie status osoby prowadzącej gospodarstwo rolne zależy jest od spełnienia wymogów w zakresie zarówno minimalnego, jak i maksymalnego areалу gospodarstwa. Przestrzeganie ustalonych przez prawo reguł dotyczących obszaru ma wpływ na warunki, zgodnie z którymi dokonywany jest obrót gospodarstwem lub wchodzącymi w jego skład nieruchomościami rolnymi.

Normy obszarowe gospodarstw rolnych mogą być wyrazem stanowiska ustawodawcy w kwestii dążenia do stworzenia optymalnego – co do wielkości – modelu gospodarstwa, które umożliwiłoby prowadzenie w jego ramach efektywnej gospodarki, a jednocześnie pozwalało na pełne, racjonalne wykorzystanie nieruchomości rolnych. Możliwe jest bowiem posługiwanie się normami obszarowymi w celu reglamentowania obrotu nieruchomościami rolnymi, jak i gospodarstwami, znoszenia współwłasności gospodarstw rolnych, a także dokonywania działów spadkowych i w konsekwencji wpływania na strukturę obszarową gospodarstw³⁰.

W najszerszym zakresie normy obszarowe znajdują zastosowanie w ramach przepisów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, na gruncie której – stosownie do treści art. 1 – powinny stanowić jeden z instrumentów realizacji dwóch deklarowanych celów ustawy, a mianowicie: poprawy struktury obszarowej gospodarstw rolnych oraz przeciwdziałania nadmiernej koncentracji nieruchomości rolnych. Ustawa, akceptując dodatkowe definicje nieruchomości rolnej i gospodarstwa rolnego, dokonuje ponownego zawężenia ich zakresu pojęciowego, co w przypadku nieruchomości odnosi się do gruntów przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na inne cele niż rolne, a w przypadku gospodarstw rolnych, do tych, w których powierzchnia użytków rolnych wynosi nie mniej niż 1 ha. Tym samym ustawodawca uznaje, że założone cele nie będą

³⁰ Problem kształtowania modelu gospodarstwa rolnego i struktury obszarowej gospodarstwa porusza K. Stefańska, *Przeznaczenie gruntów...*, s. 32–35.

realizowane w drodze oddziaływania na funkcjonowanie gospodarstw rolnych i obrót prawny nieruchomościami niespełniającymi takich wymogów.

Minimalna norma obszarowa odnoszona jest wyłącznie do powierzchni gospodarstwa rolnego jako ogólnej kategorii pojęciowej, ale tym samym także do kwalifikowanej postaci takiego gospodarstwa, jaką stanowi gospodarstwo rodzinne. Inny jest natomiast zakres oddziaływania normy maksymalnej. Ma ona bowiem charakter podmiotowo-przedmiotowy z uwagi na okoliczność, że stosuje się ją z jednej strony do podmiotu prowadzącego gospodarstwo rolne, z drugiej – do samego gospodarstwa rolnego. Norma maksymalna wynosi 300 ha użytków rolnych³¹ i jak można sądzić, jej wytyczenie powinno skłaniać do niezwiększania – ponad normę – stanu posiadania nieruchomości rolnych i uznania, że gospodarstwo rolne, którego powierzchnia użytków rolnych nie przekracza danej normy, należy do kategorii gospodarstw optymalnych, obszarowo umożliwiających prowadzenie działalności rolniczej przez osobę fizyczną i jej współpracowników – członków rodziny. Trudno byłoby jednak wskazać na przesłanki wytyczenia takiej właśnie normy obszarowej, choć być może należy się ich doszukiwać w sferze możliwości racjonalnego i efektywnego funkcjonowania rolników, jak i prowadzenia intensywnej działalności gospodarczej.

Aspekt podmiotowy maksymalnej normy obszarowej łączyć należy z osobą fizyczną prowadzącą gospodarstwo rolne, jako że respektowanie przez nią tej normy pozwala osobie takiej uzyskać i utrzymać status rolnika indywidualnego, choć – co należy dodać – przy jednoznacznym, kumulatywnym spełnieniu pozostałych wymogów określonych w treści art. 6 ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego.

Maksymalna norma obszarowa ma nadto wpływ na status prawny gospodarstwa rolnego, jeśli bowiem gospodarstwo takie prowadzone jest przez rolnika indywidualnego, a powierzchnia łączna użytków rolnych tego gospodarstwa nie przekracza 300 ha, to jest ono traktowane jako gospodarstwo rodzinne³². Występuje zatem wyraźny związek pomiędzy maksymalną normą obszarową określającą status danej osoby fizycznej – rolnika indywidualnego, a normą przesądzającą o charakterze gospodarstwa rolnego, w tym sensie, iż norma obszarowa w obydwu przypadkach stanowi element definicji wskazanych kategorii pojęciowych, nie stanowi natomiast czynnika wiążącego rolnika indywidualnego z prowadzonym przez niego gospodarstwem rodzinnym, w przypadku bowiem rolnika norma odnosi się do obszaru wszystkich posiadanych przez niego (w oparciu o prawo własności lub umowę dzierżawy) nieruchomości rolnych,

³¹ Z. Truskiewicz, *Przeniesienie własności...*, s. 114 uważa, że analogicznie jak w przypadku nieruchomości rolnych nie powinno się do normy tej wliczać użytków rolnych przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na inne cele.

³² Zob. w kwestii gospodarstwa rodzinnego A. Lichorowicz, *O instytucji rodzinnego gospodarstwa rolnego – de lege ferenda*, „Rejent” 1996, nr 7–8, s. 31 i n. oraz tenże, *Status prawny gospodarstw rodzinnych w ustawodawstwie krajów Europy Zachodniej*, Białystok 2000.

a w przypadku gospodarstwa rodzinnego do użytków rolnych będących częścią składową tego gospodarstwa.

De lege lata normy obszarowe nie zdają się być szczególnie przydatne dla realizacji za ich pośrednictwem celów w zakresie kształtowania struktury agrarnej, jak i praw i obowiązków rolników prowadzących gospodarstwa. Jako zobiektywizowany, liczbowy wyraz tych celów charakteryzują się one sztywną, schematyczną konstrukcją niepodlegającą modyfikacjom mającym na względzie specyfikę miejscową (lub przynajmniej regionalną) funkcjonowania rolników i przynależnych im gospodarstw.

Zastrzeżenia wzbudzać może także nieprzystosowanie norm do aktualnych warunków prowadzenia działalności w rolnictwie. Niekoniecznie przecież działalność ta wykonywana jest w ramach gospodarstw rolnych odpowiadających tak minimalnym, jak i maksymalnym normom obszarowym, z którymi to przepisy łączą traktowanie danego kompleksu majątkowego jako gospodarstwa rolnego lub gospodarstwa rodzinnego, a podmiot działalności rolniczej kwalifikują do kategorii rolników lub rolników indywidualnych. Dostrzegając ukierunkowanie normy minimalnej na zapobieganie nadmiernemu rozdrabnianiu gospodarstw rolnych, trzeba jednocześnie akceptować i umożliwić prowadzenie działalności rolniczej – szczególnie w tzw. działach specjalnych produkcji rolnej – na obszarze mniejszym niż 1 ha gruntów rolnych i być może przyznawać osobom prowadzącym tę działalność status rolnika, co jednak wobec obowiązywania normy obszarowej minimalnej jest niemożliwe. Widząc potrzebę wyodrębnienia spośród ogółu gospodarstw rolnych gospodarstw rodzinnych i uznawania, że osoby prowadzące takie gospodarstwa są rolnikami indywidualnymi, należy przyjąć, że zakwalifikowanie gospodarstwa jednohektarowego (zgodnie z normą minimalną) jako rodzinnego nie będzie w większości przypadków oznaczać, iż zapewnia ono egzystencję typowej rolniczej rodzinie. Jeśli wyrażać – co do zasady – aprobatę dla potrzeby zapobiegania nadmiernej koncentracji gruntów, to jednak w sytuacji, gdy rolnik indywidualny zamierza powiększyć gospodarstwo rodzinne ponad normę maksymalną 300 ha, przez co naraża się na utratę swego statusu, można nabrać przekonania, że zakres ochrony takiego rolnika i jego gospodarstwa jest w związku ze wskazaną normą obszarową zawężony.

Andrzej Powałowski

SUBJECTIVE AND OBJECTIVE ASPECTS OF THE AGRICULTURAL SYSTEM

The dominant entity in agriculture is a natural person defined as a farmer or an individual farmer. A farmer stands out among other business entities because of three basic

features, which affect his/her legal status: the subject of activities, the professionalism of functioning in a particular field and the property in the form of a farm, in most cases a family farm, which according to Art. 23 of the Polish Constitution is the basis of the agricultural system of the state. The objective scope of farmers' activities has not been uniformly and unequivocally formally established. An agricultural activity is commonly considered to be a professional activity and a farmer is treated as a representative of a specific profession. A homestead is a comprehensive category of legislative, social and economic nature that form the basis of farmers' professional work. The legislature requires that a homestead should be the base of farmer's activities because only then the activities can be classified as a part of the objective sphere of agriculture and the entity can be recognized as a farmer. According to the provisions concerning the agricultural system the fulfillment of the qualification requirements allows a person to be categorized as a farmer and his/her farm to be recognized as a family farm, under the condition that it does not exceed appropriate territorial standards determined by law.